

Ciepolubna dąbrowa (światlista dąbrowa)

1. O siedlisku

Charakterystyka tego siedliska zawarta jest w jego nazwie – ciepłolubne dąbrowy, zwane też światlistymi, to widne lasy dębowe o niskim zwrocie drzewostanu, skąpej warstwie podszytu i bujnym, kwietnym runie. Dęby wypuszczają liście późno, dzięki czemu dno lasu jest wiosną silnie nasłonecznione, dzięki czemu wiele roślin światłożądnych może zakwitnąć, zanim rozwiną się liście. Duża dostępność światła pozwala na niespotykane w innych typach lasów współwystępowanie gatunków leśnych i typowych dla terenów otwartych, w tym wielu roślin łąkowych i ciepłolubnych. Ta niezwykła różnorodność czyni z ciepłolubnych dąbrów niezwykle, najbogatsze florystycznie zbiorowisko leśne w naszym kraju.

Dąbrowy ciepłolubne związane są z klimatem kontynentalnym i występują głównie w środkowej i wschodniej części Polski oraz na Pogórzu Kaczawskim. Zajmują zwykle miejsca ciepłe i suche, np. nasłonecznione zbocza o wystawie południowej lub zachodniej, o głęboko zalegającym poziomie wód gruntowych.

Ze względu na bogactwo i różnorodność flory (a co za tym idzie także fauny, zwłaszcza owadów) oraz obecność licznych gatunków rzadkich i zagrożonych ciepłolubne dąbrowy stanowią wyjątkowe ostoje różnorodności biologicznej. W drzewostanie dominują najczęściej dwa krajowe gatunki dębów – szypułkowy i bezszypułkowy. Towarzyszą im często sosna zwyczajna, brzoza oraz drzewa i krzewy owocowe – dzikie jabłonie, grusze i czereśnie, a także głogi, róże i tarniny. Dzięki nim wiosną dąbrowa bywa wspaniale rozkwiecona. Najczęściej jednak w podszycie obserwowana jest ekspansja grabu, co świadczy zawsze o przekształcaniu się światlistych dąbrów w cieniste grądy, a tym samym o zanikaniu siedliska.

W runie dąbrów spotkać można tak wiele gatunków, że nie sposób je wszystkie wymienić. Pośród łąnów konwalii majowej i traw rosną obok siebie gatunki lasów liściastych, borów, skrajów lasu oraz – co szczególnie odróżnia ciepłolubne dąbrowy od innych zbiorowisk leśnych – barwnie kwitnące rośliny łąkowe, takie jak np. bukwica zwyczajna i sierpik barwierski, a dawniej (obecnie już bardzo rzadko) także mieczyk dachówkowaty, pełnik europejski i kosaciec syberyjski. Istnieje też grupa gatunków typowo leśnych związanych z widnymi lasami dębowymi, takich jak pięciornik biały, miodunka wąskolistna, miodownik melisowaty i groszek czerniejący.

2. Problemy

Zbiorowiska światlistych lasów dębowych zajmują obecnie niewielkie powierzchnie i są coraz rzadziej spotykane. Tempo, w jakim zanika to dawniej szeroko rozpowszechnione zbiorowisko leśne, jest nieporównywalne do żadnego innego procesu ekologicznego zachodzącego w lasach Polski. Istnienie dąbrów przez wielu wieków uzależnione było od tradycyjnej gospodarki człowieka, w ramach której ludzie czerpali z tych lasów wiele różnorodnych pożytków, jednocześnie doprowadzając do ukształtowania tego niezwykłego zbiorowiska leśnego.

Decydujące znaczenie miał wypas zwierząt gospodarskich; przez to im bliżej wsi, tym więcej było ciepłolubnych dąbrów i właściwych im gatunków. Podejrzewa się, że gospodarskie krowy i konie zajęły w lasach dębowych miejsce wytępionych obecnie, dużych roślinożerców – turów i tarpanów. Tym samym możliwe jest, że lasy typu światlistej dąbrowy rozwijały się niegdyś naturalnie, bez udziału człowieka. Na wypasie jednak lista korzyści z dębowych lasów się nie kończyła. Wolno rozkładające się liście dębowe używano jako ściółki dla zwierząt w oborach (stosowana współcześnie w tym celu słoma, dziś traktowana jako odpad, stanowiła wówczas cenny surowiec do pokrywania dachów strzechą). Dąbrowy zatem jesienią grabiono. Pozyskiwano z nich także materiał opałowy –

chrust, co dodatkowo zubożało siedlisko w materię organiczną i wpływało na warunki siedliskowe. W widnych, dębowych lasach, obfitujących w miododajne gatunki zielne, rozwijało się bartnictwo; same zaś rośliny runa stanowiły surowiec pozyskiwany na potrzeby tradycyjnego zielarstwa. Zachowaniu dąbrów sprzyjało zakładanie zwierzyńców w dobrach posiadaczy ziemskich, gdzie władcy i magnaci utrzymywali stada zwierząt, na które polowali.

Zaniechanie tradycyjnych metod użytkowania dąbrów, zwłaszcza od połowy XX wieku, pociągnęło za sobą intensywny rozwój drzew i krzewów, a co za tym idzie – zacienienie leśnego runa i zanikanie gatunków światłolubnych. Prowadzona dawniej gospodarka człowieka ograniczała zwarcie lasu (zwłaszcza podszytu) i jego obniżała żyzność siedliska (na skutek usuwania ściółki i posuszu).

Ponieważ ciepłolubne dąbrowy mają widny charakter i mało zwarty drzewostan, są bardzo podatne na inwazję obcych gatunków: robinii akacjowej, dębu czerwonego, a przede wszystkim czeremchy amerykańskiej. Gatunek ten opanowuje warstwę krzewów i zacienia światłolubne rośliny runa, dodatkowo utrudniając naturalne odnowienie dębu.

3. Działania

Ponieważ tradycyjne sposoby użytkowania lasów zanikły bezpowrotnie, ciepłolubne dąbrowy w lasach gospodarczych można zachować lub odtworzyć poprzez odpowiednią gospodarkę leśną. Kluczowe dla utrzymania tego siedliska są zabiegi polegające na rozluźnieniu warstwy drzew i redukcji podszytu, w celu zapewnienia nasłonecznienia leśnego runa. W tym celu wycina się lub wykasza odrosty drzew i krzewów. Pozyskaną biomasę usuwa się z dna lasu, aby nie zacieniała runa i nie utrudniała jego rozwoju, a także, aby nie użyźniała gleby, ponieważ światłolubne runo dąbrów jest bardzo nieodporne na wzrost żyzności siedliska.

4. Przykłady

W projekcie ochroną czynną objętych jest ponad 140 ha siedliska w 8 obszarach Natura 2000. Polega ona przede wszystkim na przerzedzaniu podszytów i zmniejszaniu zwarcia drzew.

Obiecującą metodą ochrony ciepłolubnych dąbrów jest kontrolowany wypas kopytnych roślinożerców. W Nadleśnictwie Oborniki, w obszarze Natura 2000 Dąbrowy Obrzyckie, w utrzymaniu i odtworzeniu świetlistych lasów dębowych pomagają koniki polskie. Zgryzając selektywnie runo i siewki drzew, zmieniają one leśny krajobraz – las pod wpływem wypasu nabiera charakteru parku czy nawet „sawanny”, z luźnym drzewostanem i bogatym, trawiasto-kwietnym runem. Wypasem w tym nadleśnictwie objęte zostało 15 hektarów dąbrów.

5. Ciekawostki

W rezerwacie przyrody „Bielinek” (północno-zachodnia Polska) znajduje się jedyne w kraju stanowisko ciepłolubnej dąbrowy z dębem omszonym w drzewostanie. Jest to jedyne miejsce występowania dębu omszonego w Polsce, gatunku południowoeuropejskiego, którego granica zasięgu przebiega na południe od łuku Karpat. Wiele wskazuje na to, że gatunek ten został sprowadzony w dolinę Odry wprowadzony przez człowieka. Jedną z hipotez wiąże jego obecność z pobliskim klasztorem cystersów, którzy z tego dębu robili beczki na wino, inna – z faktem, że żołędzie tego gatunku były cenioną karmą dla świń.

Z tego powodu dąbrowy były niegdyś popularnym miejscem wypasania świń, a ich przysmakiem – żołędzie. Wypas świń w lasach dębowych przetrwał do dziś w południowej Europie (Włochy, Hiszpania).

Dla ochrony świetlistych dąbrów ustanowiono wiele rezerwatów przyrody, jednak brak ochrony czynnej spowodował, że w wielu z nich chronione siedlisko zanikło.

6. Mapa

Miechów, Łopuchówko, Oborniki, Kielce, Gościeradów, Spała, Lidzbark, Jędrzejów, Sokołów